

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	3
Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ	6
Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)	9
Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.	14
Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ	19
Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА)	21
Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ	24
Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	30
Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ	32
Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ	41
Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ	43
Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК	47
Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)	51
Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА	57
Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)	60
Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ	62
Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОНСТРАЦИЯ	68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ	71
Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ	77
Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ	80
Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА	83
Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА	86
Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)	89
Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	93
Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN	96
Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ	98
Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	100
Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА	104
Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ	107
Вонора G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 ST MILLENNIUM BC	111
Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	118
Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ	121
Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	124
Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ	129
Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ	131
Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)	135
Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ	138
Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР	142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА	144
Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ	147
Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА	149
Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана»)	152
Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	157
Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»	159
Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА	162
Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	167
Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ	169
Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	173
Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА	176
Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ	178
Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	181
Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»	184
Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ	188
Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ	191
Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ	193
Мағзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ	201
Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)	204
Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ	207
Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ	210
Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.	213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	215
Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА	219
Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)	221
Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)	225
Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ	227
Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН	230
Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ	235
Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ	242
Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ	244
Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)	247
Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ	250
Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД	252
Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА	255
Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ	258
Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	261
Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ	263
Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ	266
Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ	268
Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ	270
Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	272
Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ	278
Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД	281
Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ	287
Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ	290
Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ	293
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)	297
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ	304
Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ	308
Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН	312
Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	315
Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ	319
Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ	327
Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАННЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ	332
Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	335
Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	338
Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР	340
Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР	344
Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ	346
Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ	350
СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА	
Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	354
Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ	356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СІПАТТАУ	358
Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ	360
Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ	362
Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ	367
Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»	370
Бүлекбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВОЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ	373
Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...	376
Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	379
Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ	382
Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	384
Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ	386
Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА	390
Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	392
Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ	396
Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ	400
Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА	404
Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION	407
Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»	410
Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ	413
Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	417
Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ	419
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	426

Солдай бола тұрса да, кыпшақ тайпаларының едәуір топтары XII ғасырдың аяғына дейін ислам дінін мойындамады. Жент пен Фараб арасындағы байтақ жер XII ғасырдың аяғына дейін пұтка табынатын кыпшақтар аймағы деп саналған. «Осындай кейінгі кезге дейін, - деп атап өтті В. В. Бартольд, - исламды қабылдамаған кыпшақ мемлекетінің болу мүмкіндігі халықтық элементтің каншалықты күшті болғанын көрсетеді».

Хорезм билеушілерінде қызметте жүрген кыпшақ тайпалары көсемдерінің Дешті Қыпшақтағы далалық тайпаластарының жағына шығып кетуі сирек кездеспейді. 1195 жылы Сығанак пен Жент билеушісі кыпшақ ханы Қддыр-Буке қасиетті соғыс сылтауымен аттанысқа шыққан Текештің әскерімен шайкасты. Шайқастың нәтижесі уран тайпасынан шыққан кыпшақ ұлаптарының хорезмшах қосынынан Қадыр-Буке-хан жағына өтуі нәтижесінде шешілді. Талқандалған әскерінің қалдығымен Текеш Хорезмге қайтып оралды.

XII ғасырдың ортасында кыпшақтар мен кимекгердің әскери қолдары Еділ бойында орналасқан Саксин мен оның төңірегіне жорық жасады. Осы оқиғалардың нәтижесінде Саксин тұрғындары кыпшақ хандарына тәуелді екендіктерін мойындады, сөйтіп кыпшақ хандары оған өз наместниктерін (басқактарын) тағайындады. Орныққан дәстүрге сәйкес, Хорезм билеушілері қанлылар мен кыпшақтардың хандарының руынан әйел алатын/22,36/. Біріккен қаңлы тайпалары XII ғасырдың екінші жартысы - XIII ғасырдың басында өзін-өзі билеуге ұмтылған және соларқылы Қыпшақ хандығының саяси бірлігіне жәрдемдеспеген үлкен саяси күш болды. Хорезмшахтардың негізгі әскери тірегі қаңлылар мен кыпшақтардың топтары болғаны мәлім. XIII ғасырдың басында хорезмшахтар сарайында қаңлылардың Сасшысы Әмин Мәлік үлкен рөл атқарды, ал оның қызын хорезмшах Ала Вд-дин Мухаммед алған еді. Хорезмшахтар мемлекеттік және әскери лауазымдар берген кыпшақ ақсүйектері хорезмшахтардың мүдделерін қорғады. Қыпшақ қоғамында кыпшақтардың едәуір топтарының Хорезмді жақ-Іаған бағыт ұстауы, сондай-ақ жоғарғы билік үшін бақталастықтың орта-пықтан аулактану сарындары туғызған ішкі қайшылықтар күшейді. Осы Ысағдайда хорезмшахтар кыпшақ көсемдері арасында шеберлікпен араздық Ытын тұтатып, қолдап отырды [5,14].

XII ғасырдың аяғында Қадыр-Буке-хан мен оның жиені Алып-Дерек дауласып қалды. 1198 жылы Текештің ұлы Мухаммед Алып-Дерекпен бірге далаға жорық жасады. Қадыр-Буке-хан талқандалып, Хорезмге жеткізілді. 12 ғасырдың басында мұсылмандық Азияда бірінші болуға дәмеленген хорезмшах Мухаммед (1200-1220) мемлекетінің құрамына Сығанак аймағы да кірді. Сығанак иелігінен айырылғанына қарамастан, кыпшақ хандары Хорезмге қарсы табанды күрес жүргізуін жалғастыра берді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Ахметжанов С.М. Кыпчаки в истории средневекового Казахстана. А.,1989г..
- 2.Аманжолов А.С. Тюркская руническая графика. А.,1986г.
- 3.Атабаев Қ.М., Қадыртаева М.А. Деректанудың теориялық мәселелері. Алматы, 1999.
- 4.А.М.Хазанов. Кочевники и внешний мир. Алматы: «Прэйс-экспрес», - 2000. 375с.
- 5.Н.Э. Масанов. Кочевая цивилизация казахов. Алматы: «Социнвест», 1995. – 319.с.

Жаркенова А.М.

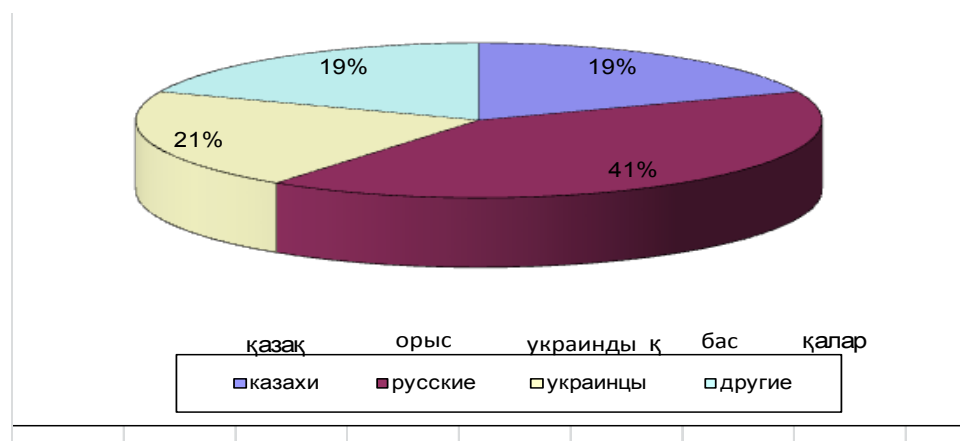
КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Қазақстанның XX1 ғасырдағы полиэтникалық құрамы, тарихи оқиғалардың салдарынан жасанды түрде қалыптасуында болды. Қазіргі Қазақстан территориясындағы халықтың абсолюттік саны аз болғанымен, этностық құрамы алуан түрлілігімен ерекшеленеді.

Қазақстанның Солтүстік облыстарында қоныс аударушылардың үлкен ағымының ауа келуі, қоныстанудың (отарлау сипаттамасындағы - әскери және шаруалық) тарихи және 1950-1960 жылдардағы экономикалық дамуының ерекшеліктеріне байланысты болды. Тың өлкесінде қоныс аударушылардың ағымы Ресей Федерациясы мен Украина облыстарынан орыстар (шамамен 45%) және украиндықтар (шамамен 14,4%) сандық (пайыз) жағынан еселеп өсуіне (үлес салмағының көбеюіне) өз септігін тигізген. Нәтижесінде 1960 жылы жергілікті тұрғындардың ұлттық құрамы өзгерді, мысалы, Қостанай

облысында: қазақтар - 19%, орыстар - 41%, украиндар - 21%, басқа ұлттар - 19 % [1].

Диаграмма 1 – Қостанай облысының 1960 жылғы халқының ұлттық құрамы.

Ресей Федерациясының зерттеушісі С.А. Панарин Ресейдің Қазақстанмен шекара кеңістігіндегі теориялық сызбасын: солтүстіктен – олармен мемлекеттік шекара арқылы, оңтүстіктен – Қазақстанның жергілікті титулдық тұрғындарының қоныстануы басымырақ және титулды емес болып белгіленеді деп санайды. Олай болған жағдайда, Ресейдің нақты шекарасы, оның пікірі бойынша, Ресей Федерациясының оңтүстік және оңтүстік-шығысына қарай жылжып, Қазақстанның солтүстігін және солтүстік – шығысын қамтиды. Оңтүсік өңірлік шекарасы, оның көзқарасы бойынша, екі негізгі нышандары арқылы белгіленуі мүмкін.

Ең алдымен – тұрғындардың этникалық құрылымының көрсеткіштері бойынша. Қазақстанның оңтүстігінен және оңтүстік батысының айырмашылына үш негізгі ерекшеліктері енгізілген – қазақтардың басымдығы немесе көлемділігі, яғни қазақтардың санының көп болуы; «еуропалық» ықшамдық және «азиаттық» азшылық (өзбектер, ұйғырлар, дұңғандар, кәрістер және т.б.), ал солтүстікте және солтүстік шығыста іс жүзінде дуальды түрде: тұрғындардың шығу тегі жағынан қазақтар – еуропалық болуында. Бұл тепе-теңдік ең бірінші кезекте, орыстар, украиндар, беларустар, немістер, поляктар, татарлар, сонымен қатар гректер, молдаван, еврейлер, башқұрттар, чуваштар және т.б. болып текшеленеді. Бірақ олар, «Еуропалықтар» құрамына орыстандырылған Таулық халықтардың шағын бөлімі (шешендер, ингуштер, балқарлар), көптеген орыстандырылған «азиаттықтар» және сонымен қоса, қалған орыстілді Қазақстандықтардан формальды түрде құралған және де дегенмен, Ресей халықтарымен бірігейлі «жақындастықпен» теңестірілмейді[2].

Кесте 1 – Қазақ халқының 1959 және 1989 жылдардағы Қазақстанның Солтүстік аймақтық пайыздық(%) үлес салмағы[3].

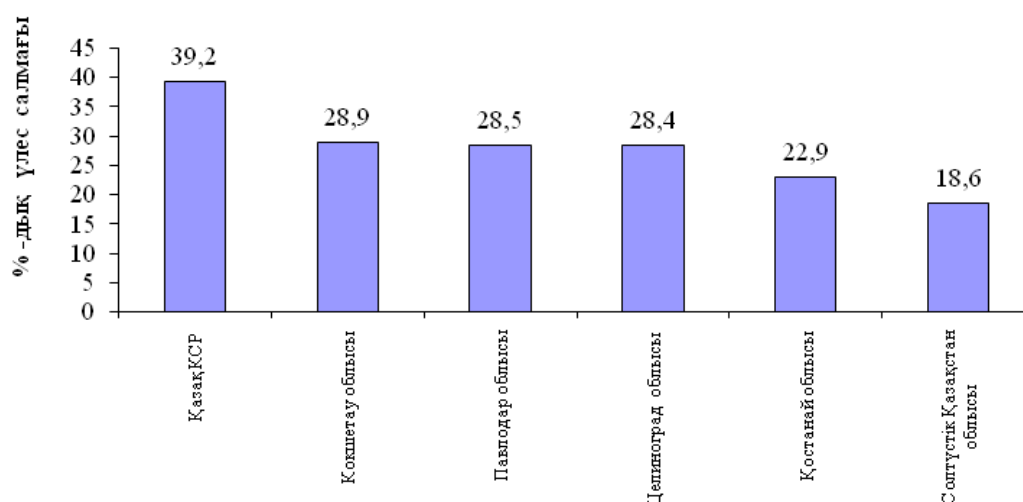
Аймақ	Жылдар			
	1959	1970	1979	1989
Қазақ КСР	-	32,6	36,0	39,2
Тың өлкесі	18,6	-	-	-
Кокшетау облысы	-	22,7	26,3	28,9
Қостанай облысы	-	19,1	26,3	28,9
Павлодар облысы	-	25,2	26,8	28,5
Солтүстік Қазақстан облысы	-	15,0	15,3	18,6
Целиноград облысы	-	18,4	20,4	28,4

1 - кесте бойынша 1959-1989 жылдары республикада қазақтардың үлес салмағының динамикасы 30 жыл ішінде аздау болғанымен, дегенмен табиғи өсім бар: 30%-дан 39,7%-ға дейін. Бірақ, Қазақстанның солтүстік облыстары бойынша анықталған көрсеткіштер республикалықтан нақты түр-

де ерекшелінеді. 1 кестемен 2 диаграммада берілген мәліметтерге сүйенетін болсақ, сондай-ақ 1989 жылды да салыстыра қарастырсақ қазақтың үлес салмағы төмен дәрежеде болды және мына пайыздық көрсеткіштерді құрады: Солтүстік Қазақстан – 18,6%, Целиноград – 22,4%, Қостанай – 22,9%, Павлодар облыстарында – 28,5%, ал Көкшетау облысында – 28,9% (бұл өлке бойынша жоғары көрсеткіш).

Әйтсе де, осы тұста ерекше тоқталып өтетініміз, қазақтардың жергілікті тұрғындарының өсу екпіні, 1 кестеде көрсетілгендей, 30 жылдың ішінде Қазақстанның барлық Солтүстік облыстарында, тек Павлодарды қоспағанда, орташареспубликалық көрсеткіштен жоғары болғаны айқын көрінеді. Егер Қостанай облысында қазақтардың өсу екпіні, 30 жыл ішінде шамамен алғанда -18% және ол жалпы республикалық үлес салмағымен тең болса, ал Көкшетау, Солтүстік Қазақстан және Целиноград облыстарында жалпы республикалық көрсеткіштерден екі есе жоғары болды.

Диаграмма 2 – 1989 жылғы жалпы Қазақстан мен Қазақстанның Солтүстік облыстарындағы қазақтың үлес салмағы[4].

Орай келе айта кетсек, солтүстік облыстар 1989 жылға қарай орташа республикалық көрсеткіштерге жетпегені былай тұрсын, тіпті отыз жыл бұрынғы көрсеткішінде жете алмады (көрнекі түрінде 2 диаграммада көрсетілген), қазақтардың этникалық ерекшелігіне, діліне ықпалын да ескеретін болсақ, көші-қон ағындары пәрменділігінің салдарынан қазақтардың үлес салмағы жалпы қазақстандық халық санынан қауіпті төмен көрсеткіштерге түскендігін байқауға болады.

Таратып айтқанда, өлкеде өнеркәсіп өндірісінің дамуына байланысты тыс жерлерден келген мамандар мен жұмысшы және т.б. үлкен миграциялық ағымының салдарынан, қазақтардың өсу қарқынының жоғары деңгейде болғанымен, нақты түрде, титулдық ұлттық үлес салмағының басым түсуіне әсер етпеді.

«Еуропалықтар» тек Қазақстанның Солтүстік және Солтүстік- Шығысындағы қалаларда ғана емес, ауылдық (селолық) жерлерде де тұрды. Сонымен қатар, бұл Өлкеде этникалық алабырлықтың болғандығын да көреміз. Осы тұста, орыстілді тұрғындары басым жеті облыстың құрамындағы титулдық және титулдық емес этностардың шоғырлануын жоғары аудандарды бөліп қарастыруға болады. Ауылдық (село) жерлерді «еуропалық» тұрғындар бөлігінің басымырақ болуы, тарихи жадында бекілген идеологиялық факт, ол дегеніміз кейбір солтүстік территориясының Патшалық Ресейдің ішкі губерниясының/облыстарының құрамында болуы және ол жерлерді қазақтарға дейін орыстардың игергендігі[5], сонымен қатар, ең көп орыстілділердің шоғырланған жеті облыстың бесеуі тікелей РКФСР-мен жанасқан, ал қалған екеуі шектес жатқан облыстармен көршілес – бұның бәрі Қазақстанның солтүстік және солтүстік-шығыс орыстілділердің бірыңғай қоныстанған зонасы және бұл орыс «материгінің» табиғи жалғасы ретінде қабылдауға малдандырды [6].

Қазақстанда орыстандыру үрдісі, объективті себептерге байланысты, солтүстік облыстарда басымырақ болғаны айқын.

Санаулы жылдар аралығында қазақ халқының үлес салмағы көбінесе экономикалық дамыған өндірістілік қалаларда тығыздалып-шоғырланған славяндықтардың үлес салмағына қарағанда өте көп мөлшерде кеміп, демографиялық дамуындағы қауіпті деңгейіне жетті. Әсіресе, қазақ халқының үлес салмағы қалаларында төмен болғандығын, бұл ретте республика бойынша тұтастай алсақ та, Солтүстік Қазақстан бөлек қарастырсақта нақты көруге болады.

Қазақтар өздерінің күнделікті өмірлерінде айналысатын дәстүрлі іс-шараларына байланысты, көбінесе жан-жақты нашар дамыған ауылды мекендерде және экологиялық зілзала аумақтарында мекендеген (Наурызым ауданы Қостанай облысында, «Өңір» бағдарламасы бойынша, Қостанай – Арқалық – Жезқазған – Қызыл-Орда; Жангелді ауданы, Торғай облысы, яғни Байқоңырға жақын орналасқан меридиан бойымен «халықтық-шаруашылық» мақсатында жүргізілген атомдық жарылыстар).

Сонымен қатар, тоталитарлық жүйе кезеңіндегі «әлеуметтік мобильді индивидуум» боларына кепілдік болатын, өзінің төл тілінен гөрі КСРО-ғы негізгі тілде сөйлеуге, қазақ халқының күнделікті өміріне өз ықпалын тигізген өзге мәдениетке, жаңа болмысқа мәжбүр болуға амалы қалмаған.

Қазақ КСР Мемлекеттік статистика комитетінің мәліметтері бойынша «1990 жылғы 1 қаңтардағы Қазақ КСР өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының және көліктік ұйымдастыру, байланыс және құрылыс басшыларының ұлттық құрамы» қазақтар мен орыстардың арасалмағы республика бойынша осы әлеуметтік топта 39,5 және 34,8 % болды.

Солтүстік Қазақстан, Шығыс-Қазақстан және Қарағанды облыстары біріктірілгенде кері арасалмақты көрсетті. Мәселен, солтүстік облысындағы басшы қызметкерлер арасында қазақтардың үлес салмағы 12,8%-дан 28,9%, орыстарда - 62,7%-дан 36,1% ауытқып тұрды [7]. Ал, Солтүстік облыстарда басқарушы қызметіндегі қазақтардың үлес салмағы мен жалпы қазақтардың үлес салмағы тепе-теңдікте болды, бұны мойындау керек.

Ресейлік және шетелдік зерттеушілер 1970-ші жылдардан бастап орыстар, жоғары оқу орнына түсу барысында оларға деген көзқараста әділетсіздік орын алғандығы туралы, тіпті тәуелсіз елде алшақтық бұрынғыдан да айқын көрінгені жөнінде шағымдардың болғанына назар аудартады. 1989 жылы барлық студенттердің 54% қазақтар болса, небары 31% орыстар болды [8]. Бұл тұрғыдан орыс этносының «картаюы» мен жас өспірімдердің жастық тобының «сығылуы», сондай-ақ Қазақстандағы жоғары оқу орындарындағы мамандықтар тізбесінің азаюы салдарынан жастардың тарихи отанына көшіп кетуі ескерілмеген.

Солтүстік өңірде титулдық емес халықтың абсолютті басым болуы және зерттеліп отырған кезеңде қазақтар шашыраңқы түрде қоныстануы орын алған, соның салдарынан бұл аймақта қазақтардың үлес салмағы 15%-дан 22%-ға ауытқуда болған. 1970 жылғы неке қиюдың ұлттық құрамына байланысты мұрағаттық мәліметтерді сараптағанда, әртүрлі бола бастағанын және бұған сол кездегі интернационализмді насихаттау өзіндік ықпалын тигізгенін байқаймыз, бұл өз қатарында бірқатар тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, 90-95 % жағдайда қазақтар өз ұлтының өкілдерімен ғана некеге тұрды және республикалық көрсеткіштерден небәрі 2-7%-ға төмен болды, ал өз ұлтының ішінде қазақ әйелдері ер азаматтарға қарағанда басқа ұлтпен неке қиюы өте сирек кездескен.

Екіншіден, шамамен 90% ұлтаралық некелерді славяндардың өз ара некелесуін құрады. Еске сала кететіні, славян әйелдерінің қазақ қыздарына қарағанда ерекшелігі, түркі топтары өкілдерімен некеге тұру жағынан белсенділік танытқан, осы тұста айта кету керек, бірақ бұл санатқа славяндық ер азаматтары жатпайды [9], сондықтан бұндай некелесу кез келген ұлттың гендерлік өз ара сәйкестігіне кері әсерін тигізуі хақ.

Ресейлік зерттеуші С. А. Панарин шартты түрде, Қазақстанның солтүстігі мен шығысында орыстәнділерді екі топшаға бөледі. Бірінші, бас сүйекті, оның пікірінше, этникалық орыстар құрайды. Оларға толығымен орыстандырылған халықтардың өкілдері жанасады, яғни бұрынғы КСРО аумағындағы тұрғылықты негізгі этникалық топтары жатады (украиндар, белорустар, татарлар, башқұрттар, мордва және т. б.).

Екінші топшаға, тараған Кеңес Одағынан тарихи отаны тыс жатқан этнодиаспоралық топтар (немістер, поляктар, гректер, еврейлер) және олар тоталитарлық жүйе құлағаннан кейін ұлттық ерекшелігі сынақтық қатты күйзелістен өтті. Шындығында, олардың орыстардан айырмашылығы бұтаулы болды, империя құрамындағы басты халық тобына енгізілмеді және де аластатылған халықтарға, күдіктілерге, опасыздықтарға (немістер) немесе имманентілі сенімсіз (еврейлер) қатарларына жатты.

Алайда, кеңселерін теңестіре алмасада олар, титулдық ұлт, «үлкен ағасы» қорғанысында, сонымен қатар орыс мәдениеті шеңберінде жоғары дәрежелі болды, бірақ ұлттық тұптамасына кері әсері тиді және орыстандыру саясатының құрбандары болды [10].

Сәйкестік дәрежесінің айырмашылығы орыстанған деңгейіне, моноэтникалық қоныстарына, этникалық біртектілікке немесе аралас отбасылар түрінде және т. б. байланысты болды. Зерттеліп отырған тақырыбымыздың тарихи хронологиялық шеңбері кезеңінде, орыстілділер жергілікті «мәдени-әлеуметтік» топ құрамынан саналы түрде алшақтап, кейбір жағдайда себеп-салдарға толы дәйектемелерімен немесе автоматтық түрде өздерін КСРО деңгейіндегі жоғары жалпыодақтық «мәдени-әлеуметтік» топпен байланыстыра, Одақтық тұрғындары құрамындағы қомақы орыс «материгіне» дейін көтерілген. Өйткені, екінші топшадағы өзін-өзі теңдестіру қазақтардың оны қабылдауымен сәйкес келді, олар шын мәнінде Империяның негізгі және мәртебесі жоғарғы этноәлеуметтік тобына еліктеді. Одақтық-орталық теңдестіру мәртебедегі дәрежесінен тәуелсіздікке қол жеткеннен кейін заңдылық және автоматтық түрде айырылды. Енді, орыстілділердің аудандық, облыстық, жалпықазақстандық дәрежесінде үлес салмағы қанша болса да, өздерінің қалыптасқан жоғары бағаланатын мемлекеттік көпшілік мәртебесін жоғалтты [11].

Бұл орайда, аталған жағымсыз үрдістер мен қатар, ерекше атап өткен жөн, Қазақстан «темір шымылдырық» қоғамында көптеген және әртүрлі этникалық, конфессиалық ұстанымдағы өкілдермен өзара қарым-қатынастық тәжірибесінен өтті. Осы фактордың өзі жергілікті тұрғындардың ксенофобиялықтан алшақ, этникалық және мәдени толеранттылықта қалыптасуының негізін салды.

Біздің зерттеуіміздің шеңберіндегі қазақ халқының орташареспубликалық өсімінде қарқындылық көрсетсе де, Солтүстік өңірдегі славяндықтардың ұлттық құрамдағы басымдығы өзгере қойған жоқ.

Сонымен қатар, Қазақстанда орыс халқы қалада шоғырланса да, Солтүстік өңірде славяндықтар қазақтарға қарағанда жоғары урбанизациялық дәрежеде болса да, кейбір аудандардың ауылды жерлерінде, сондай-ақ басым көпшілігі ауылда болғандығы анықталды.

Қорыта келгенде, XX ғ. 50-80-ші жж. Солтүстік өңірде қазақтарға қарағанда, славяндықтардың үлес салмағы басым болуы анықталды және ХХІ ғасырда бұл үрдіс әлі де осы бағытта жалғасуда.

Пайдаланған деректер мен әдебиеттер тізімі:

1. Черныш П.М. Очерки истории Кустанайской области. (Историческая литература). – Кустанай. – 1995. – С.240.
2. Алексеенко Н.В. Население дореволюционного Казахстана (численность, размещение, состав) (1870-1914 гг.). А-Ата: Наука, 1981. – 111 с.
3. Сост. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. - М.: Госстатиздат. - 1962. - С.168-170; Об основных показателях Всесоюзной переписи населения 1939, 1959, 1970, 1979 и 1989 гг. - Алматы: Госкомстат. - 1996. - С.10.
4. Постр. Об основных показателях Всесоюзной переписи населения 1939, 1959, 1970, 1979 и 1989 гг. - Алматы: Госкомстат. - 1996. - С.10.
5. Ерофеева И.В. Региональный аспект славянской миграции из Казахстана (на примере Северо-Казахстанской и Восточно-Казахстанской областей) // В движении добровольном и вынужденном. Постсоветские миграции в Евразии. Под ред. А.Р.Вяткина, Н.П.Космарской, С.А.Панарина. – М. – 1999, С.167-168.
6. Панарин С.А. Русскоязычные у внешних границ России: вызовы и ответы (на примере Казахстана). – Диаспоры. – 1999. - № 2-3, - С.137-169. - С.145.
7. Халық кеңесі - 1990. - мамыр.
8. Эшмент Б. Проблемы русских Казахстана – этничность или политика? Пер. И.Трутанова. – Диаспоры. – 1999. - №2-3. – С.170-188. - С.176.
9. ЦГА РК. Ф.698, Оп.14, Д.741, Л.63-66,69,71.
10. Панарин С.А. Русскоязычные у внешних границ России: вызовы и ответы (на примере Казахстана). – Диаспоры. – 1999. - № 2-3, С.148.
11. Панарин С.А. Русскоязычные у внешних границ России: вызовы и ответы (на примере Казахстана). – Диаспоры. – 1999. - № 2-3, С.151